

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA DARS MASHG'ULOTLARI O'TKAZISHNING YANGI
TEKNOLOGIYALARI HAMDA O'QUVCHILARDA IJOBIY MUNOSABATLARNI
SHAKLLANTIRISH USULLARI**

Abdurahmonova Muslima Fazliddin qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya: *Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsga ijobiy munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha foydalanish mumkin bo'lgan metodlar va texnologiyalar haqida so'z yuritilgan va tadqiqot natijalari bayon etilgan. O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etuvchi jarayonlarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi, ya'ni tizimga xos xususiyatlarga ega ekanligi o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini bir butun, ya'ni yaxlit holda tasavvur qilish talab etilishi o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *O'quvchilar, motivatsiya, pedagogik texnologiya, metod, subyekt, integrativlik.*

Abstract: *The article talks about the methods and technologies that can be used to form and develop a positive attitude of primary school students to the lesson, and also describes the results of the study. It is necessary to imagine the processes of forming a positive attitude towards the lesson among students as a whole, that is, the processes that are important for improving the effectiveness of students' educational activities are interconnected and interconnected, that is, the characteristics of the system have been studied.*

Keywords: *Students, motivation, pedagogical technology, method, subject, integrativity*

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan yangilanishlar, ijobiy o'zgartirishlar jamiyatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar jarayonlari bilan hamohang tarzda taraqqiy etib bormoqda. Ta'lim ustuvorligini ta'minlash, ta'lim mazmunini modernizatsiyalashtirish yo'nalishlarida amalga oshirilayotgan barcha ezgu ishlar o'z samarasini bermoqda.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish uchun ularga o'qish va o'rganish, tahlil qilish va obyektiv baholashni o'rgatish, ya'ni tahliliy fikrlashga o'rgatish asosida o'quv faoliyatini tashkil etish zarur. Tajribalarning ko'rsatishicha, ko'proq tahliliy fikrlash o'quvchining o'zi tomonidan yangi tushunchalarni mustaqil ravishda o'zlashtirish jarayonlarida, ya'ni unga ikkinchi bir shaxs tomonidan an'anaviy ravishda o'rgatilmaganda, mustaqil fikrlash jarayonlarida vujudga keladi. Shunday ekan, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda subyekt-subyekt munosabatlarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Subyekt-subyekt munosabatlari asosida tashkil etilgan o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari (keyingi o'rinlarda o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish

jarayonlari) samaradorligi nafaqat subyektlarning bilim, ko'nikma va malakalariga, balki ushbu jihatlar ham e'tibordan chetda qolmagan holda o'rganilayotgan obyektning aniqligi, obyekt haqidagi axborotlar va ma'lumotlarning yangiligi, ishonchliligi, tabiiyligi hamda asoslanganlik darajasiga ham, shuningdek, o'quv faoliyati jarayonlarini tashkil etish va boshqarishning innovatsion texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etish samaradorligiga ham bog'liq bo'ladi. Chunki o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari sifati, nafaqat, o'quv faoliyati jarayoni natijalarini, balki mazkur natijalarni shakllantiruvchi omillarni ham ifodalaydi. Bu omillar oluvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari maqsadi, subyektlar tarkibi, ularning o'quv faoliyati hamda faolligi, O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari ta'limiy dasturlari va ta'lim texnologiyasi, resurslar va ulardan foydalanish shart-sharoitlari, ta'limning tashkiliy-huquqiy va moddiy-texnik ta'minoti hamda o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarining tizimga xos xususiyatlarini qamrab oladi.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari sifat va samaradorligi, eng awalo, ularning reflektiv faoliyati va faolligiga hamda o'rganilayotgan obyektning belgilangan maqsadga ko'ra to'g'ri tanlanganligi va asoslanganlik darajasiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini tashkil etish va boshqarish texnologiyalariga hamda ulardan maqsadi va vazifasiga ko'ra to'g'ri va samarali foydalanishga bog'liq bo'ladi. Bunday bog'liqlik ta'lim muassasalarida o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini tashkil etishga alohida ahamiyat qaratish va unda o'quv faoliyati jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish zaruratini belgilaydi.

Demak, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirishni tashkil etish va boshqarishga tizimli yondashuv texnologiyasini tatbiq etmasdan o'quv faoliyati jarayonlari sifat va samaradorligini ta'minlashni tasavvur qilib bo'lmaydi. O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlariga tizimli yondashuvning joriy etilishi mazkur jarayonlarda o'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlariga tizimli yondashuvni tatbiq etish asosida ularning o'quv faoliyati samaradorligini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etuvchi jarayonlar (o'rganilayotgan obyektning aniqligi, mazmun-mohiyati va ahamiyatini belgilangan maqsadga mos kelishini ta'minlash, izchil va uzviy yangilab borish, o'quvchilarning moyilligini aniqlash, reflektiv faoliyat ko'rsatishga ularda ehtiyojlamini shakllantirish va motivlashtirish, yangi ta'limiy dasturlar va ta'lim texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etish, o'quv-metodik materiallar bilan ta'minlash, o'quvchilarning o'zaro do'stona munosabatlarga asoslangan ijodiy va tahliliy hamkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quvchilarning bilimi, dunyoqarashi va o'zaro munosabatlarini nazorat qilish, reflektiv faoliyat jarayonlarini vaziyatlarga ko'ra muvofiqlashtirish)ning majmui yaxlit tizim sifatida inobatga olinishi maqsadga muvofiq.

O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etuvchi jarayonlarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi, ya'ni tizimga xos xususiyatlarga ega ekanligi o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini bir butun, ya'ni yaxlit holda tasavvur qilish talab etiladi. O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari murakkab pedagogik tizim sifatida alohida xususiyatlarga ega bo'lgan bir necha komponentlar majmuidan iborat bo'ladi. Shunday ekan, o'quvchilarning o'quv faoliyati jarayonlari samaradorligini o'rganishda oluvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari o'rtasidagi aloqalar hamda o'zaro bog'liqlik xususiyatlari aniqlanadi, chunki har bir komponent yaxlit tizimning o'zgarishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Tizimli yondashuv asosida tashkil etiladigan o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligini o'rganishda o'ziga xos yaxlitlik, umumiylik, universallik, differentsiallik kabi tushunchalar asosida mujassamlashtirilgan texnologiyalardan foydalaniladi. Tizimli yondashuv asosida o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini rejalashtirish, tashkil etish va muvofiqlashtirishda subyektlarga va ularning o'quv faoliyatiga qo'yilayotgan talablar hamda o'rganiladigan obyektning obyektivligi, mazmuni va amaliy ahamiyati yo'nalishlarida qo'yilayotgan talablar majmui nafaqat o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligi, balki ularning o'quv faoliyatini ta'minlash va uni rivojlantirish jarayonlari samaradorligini ta'minlovchi eng zarur omillar hisoblanadi.

O'quvchilarning o'quv faoliyati jarayonlari samaradorligi o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari majmui hisoblangan tizimni o'zgartirish, uni qayta tashkil etish va moslashtirish qaysidir tashkil etuvchi komponent yoki komponentlarning o'zaro ta'sir ko'rsatish yo'nalishiga bog'liq bo'ladi. Masalan, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarining o'zaro bog'liqligi va aloqadorligini ta'minlash, o'rganilayotgan obyektning yangilash yoki obyekt haqidagi axborotlarni qayta ishlash va takomillashtirish, o'quvchilarning o'quv faoliyati jarayonlaridagi faolligini ta'minlash, subyektlar tarkibini yangilash va h.k.

Demak, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini o'zaro bog'liq holda yaxlit tizim sifatida tashkil etish va boshqarish jarayonlari ham tizimga xos xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Shunday ekan, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligi mazkur jarayon ishtirokchilarining refleksiv faoliyati va faolligiga bog'liq holda quyidagi tamoyillarning qaror topishida o'z ifodasini topadi:

- o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarida subyekt-obyekt (o'qituvchi-o'quvchi) munosabatlari olmda subyekt-subyekt munosabatlarining hukm surishi;

- o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari ishtirokchilari (ta'lim muassasasi rahbarlari, o'qituvchilar, ta'lim oluvchilar, ota-onalar, jamoatchilik tashkilotlari va jamoaviy boshqaruv organlari) faoliyatining maqsadga yo'naltirilganligi, izchilligi va o'zaro bog'liqligi;

- majmuaviylilik — o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari o'zaro bog'liq va aloqador bo'lgan komponentlar majmui ekanligi;
- o'zaro aloqadorlik - subyektlar va ishtirokchilar refleksiv faoliyati va faolligining o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligiga ta'siri;
- integrativlik — o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ichki va tashqi omillarning o'zaro birligi;
- o'zaro bog'liqlik — o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari alohida bir tizim sifatida va yuqori tartibli yaxlit tizimning tashkil etuvchi komponenti sifatida mavjudligi;
- kommunikativlik — o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari tashqi muhit va boshqa tizimlar bilan o'zaro ta'sir etish xususiyatlariga ega ekanligi.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarida subyektlarning refleksiv faoliyatini tashkil etish, boshqarish va muvofiqlashtirishda ularning ijodiy-tahliliy fikrlashining muhim mexanizmi sifatida refleksiv yondashuv o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Refleksiv yondashuv jarayonida subyektlarning o'z faoliyatini tahlil qilishi va obyektiv baholashi (bu ta'limiy jarayondagi mavjud vaziyat va subyektlar harakatlarini baholash, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligini oshirish yo'nalishidagi vazifalarni hal qilish usullari va yo'nalishlarini mustaqil topishni o'z ichiga oladi), subyektlar mavjud ta'limiy vaziyatlarni tahlil qilishi, o'z tushunchalari hamda xatti-harakatlarini faol o'ylab ko'rishi uchun shart-sharoitlar yaratiladi.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda shaxs-faoliyat yondashuvi ham zarur, chunki o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarida alohida shaxsga yo'naltirilgan e'tibor o'quvchilar faolligini ta'minlash va ularni motivlashtirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarida shaxs-faoliyat yondashuvini tatbiq etishda o'quvchilar faolligi va o'quv faoliyati (o'rganish, tahlil qilish, obyektiv baholash, xulosa yasash, fikrini isbotlash va asoslash) komponentlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi, chunki subyekt-subyekt munosabatlari jarayonlarida o'quvchilar ham subyekt sifatida faoliyat ko'rsatadi va o'z navbatida, subyekt sifatida o'quvchi faolligi uning mustaqil, erkin, tanqidiy, tahliliy va ijodiy fikrlashining rivojlanishi orqali aniqlanadi.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari va o'quv faoliyati jarayonlarining tez o'zgaruvchan xususiyatlari o'quvchilar faolligini ma'lum bir sharoitdagi ichki va tashqi vaziyatga ko'ra muvofiqlashtirish zaruratini belgilaydi. O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligi va faolligiga bog'liq holda aniq vaziyatlarga ko'ra o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligini aniqlashda vaziyatli yondashuv texnologiyasi o'ziga xos amaliy

ahamiyatga ega. Chunki aniq sharoitdagi ichki va tashqi vaziyatga ko'ra o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari o'quvchilarning faoligini ta'minlash asosida ularning faoliyatini muvofiqlashtirish quyidagi vazifalarning bajarilishini nazarda tutadi:

-vaziyatlarga ko'ra muhim ahamiyatga ega bo'lgan muammolarni aniqlash va o'quv faoliyati jarayonlari samaradorligini tahlil qilish;

-o'quvchilarning o'quv faoliyati jarayonlarini vaziyatlarga ko'ra muvofiqlashtirish zarurati mavjudligini aniqlash;

- o'rganilayotgan obyektning vaziyatlarga ko'ra mutanosibligini aniqlash;

- o'quvchilar faolligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning vujudga kelayotgan vaziyatlarga ko'ra o'zgaruvchanligi sabablarini aniqlash

- turli vaziyatlarda erishilgan natijalarning samaradorligini taqqoslash va vaziyatlarga ko'ra samaradorlikka ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash;

- vaziyatlarga ko'ra o'quvchilar faoligi va o'quv faoliyatini rivojlantirish strategiyalarini oldindan belgilash va h.k.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligini ta'minlashda o'quvchilar faoligini va ularning imkoniyati, qobiliyati va boshlang'ich tushunchalariga hamda mavjud vaziyatlar va shart-sharoitlarga mos keluvchi, nafaqat mazkur jarayon subyektlari hisoblanayotgan o'qituvchi va o'quvchilar uchun, balki tashkilotchilar uchun hamda samaradorlikni ta'minlash jarayonlari ishtirokchilari uchun ham eng qulay bo'lgan tizimni vujudga keltirish muvofiqlashtirilgan yondashuv texnologiyalaridan foydalanishni taqazo etadi.

Muvofiqlashtirilgan yondashuv texnologiyalarini tatbiq etish asosida o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini tashkil etish va boshqarish natijasida subyektlar faoligi ta'minlanadi hamda o'quv faoliyatni tashkil etish, boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish uchun sarf etiladigan mehnat va vaqt tejaladi.

O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarining ahamiyati uning natijaviyligida o'z ifodasini topadi. Shunday ekan, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda natijalar bo'yicha boshqaruv texnologiyalari asosidagi yondashuv ham o'ziga xos amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki natijalar bo'yicha boshqaruv texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etish rivojlantirish tizimi sifatida amal qiladi va o'quvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish hamda ularning faoligini ta'minlashga qaratilgan quyidagi ishlarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

• o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlariga tahliliy va tadqiqiy xususiyatlarga ega tizim sifatida yondashish;

• o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini yaxlit pedagogik tizim sifatida loyihalashtirish;

• o'quvchilarni o'qish, o'rganish, tahlil qilish va obyektiv baholashga undovchi motivlar va motivlashtirish jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash;

- o'quvchilarning o'quv faoliyatini tashkil etish asosida ularda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarining o'zaro bog'liqligi va aloqadorligini ta'minlovchi texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish;

- o'quvchilarning o'quv faoliyatini tashkil etish jarayonlarini loyihalashtirish va modellashtirish asosida o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari samaradorligini oshirish.

Natijalar bo'yicha boshqaruv texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etishda o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlari natijalariga mazkur jarayonning barcha subyektlari (ya'ni ta'limni boshqaruv organlari, ta'lim muassasasi rahbarlari, o'qituvchilar, ta'lim oluvchilar, tarbiyachilar, ota-onalar, mahalla faollari, jamoaviy boshqaruv organlari va jamoatchilik tashkilotlari)da qiziqishlar shakllantirish, mazkur jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda hamkorlikda faoliyat ko'rsatish muhim. O'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlarini barcha subyektlarga tegishli va daxldorlik asosida tashkil etishda korporativ yondashuv tatbiq etiladi va korporativ yondashuv asosida tizim barcha subyektlarining hamkorlikdagi faoliyati ta'minlanadi. Korporativ yondashuvning yana bir o'ziga xos ahamiyatli tomoni shundaki, o'quvchilarda darsga ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonlariga etnik va milliy-hududiy yondashuv texnologiyalarini tatbiq etishda mahalla faollari va ota-onalarning tajribalari va hamkorlikdagi faoliyat o'ziga xos amaliy ahamiyatga ega bo'ladi.

REFERENCES:

1. To'ychieva G.U. Yoshlar va konfliktlar: konfliktlar yechimiga o'rganish. Toshkent: 2008.
2. Hakimova I.M. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. o'quv qo'llanma -T .: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiya, 2013.-C . 155.
3. Хасанов Т.Х. Проблема воспитания сознательной дисциплины в школах советского Узбекистана (1917 -1941). - М. 1975. -С . 105.
4. Husain Voiz Koshifiy. Axloqi muhsiniy.
5. Чижова С.Ю, Калинина О.В. Детская агрессивность. - Ярославль: Академия развития: Академия, К: Академия Холдинг. 2001.-С. 160.
6. Шаталов В.Ф. Точка опоры. М.: Педагогика, 1987. - С. 7-50.
7. Шилова М.А. Профилактика алкогольной и наркотической зависимости у подростков в школе. - М.: Айрис-пресс, 2004. -С.
8. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков. — М.: Академический Проект; Трикста, 2005. -С . 336.
9. O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikkinchi jild. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2006. -B . 672.
10. Yusupov E. Yoshlarning ma'naviy kamoloti. T.: O'zbekiston, 1995.
11. Yusupov E., Ismoilov F. Inson odobi bilan. T.: O'zbekiston, 1983.

12. Yadgarova G.T., Avlayev O.U. Tarbiyasi qiyin guruhga mansub bolalar bilan ishlash. Uslubiy qo'llanma T.: 2007.
13. <http://kutubxona.com/Baxa-ad-Din-Nakshbandi-Aforizmbi>
14. Sears R. Your ancients Resisted: A Histoiy of Child Psychology // E. N.Heterington (ed). Review o f child development research. V. S. Chicago, 1975...."
[Istochnik: <http://psychlib.ru/mgppu/ODe/ODe001.htm>]